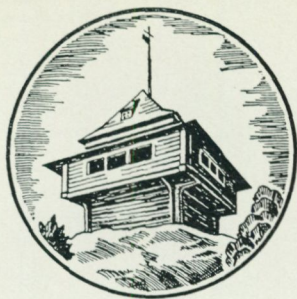

FATABUREN 1969

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1969

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1969

Redaktion: Gösta Berg · Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson ·
Christian Axel-Nilsson
Redigerad av Ernst-Folke Lindberg
Layout: Torsten Stäåf
Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hægström AB 1969

Pärmens färgbild: Frieriet. Oljemålning av Knut Ekwall. Nordiska museet.

Svensexor och möhippor

»Det hade stått en dundrande svensexor på Gillet för docenten i etik. Det hade druckits oerhört, och stadens enda artist, ritmästaren vid Katedralskolan, hade i väldiga kartonger framställt en historierad skildring av offrets tillryggalagda könsliv. Det var festens glanspunkt. Etiken är ett läroämne och en födkrok som många andra, men i det borgerliga och enskilda livet har den icke någon tillämpning. Docenten hade icke varit något helgon utan hade som alla andra haft sina äventyr, vilka voro allmänt bekanta, emedan han aldrig haft anledning hemlighålla dem. Det var därför med ett okonstlat löje han såg dem framställda i stor skala med kol och färg där de upprullades för hans rosiga blick, och beledsagades av roliga vers. Men när den sista apoteoseringen av hans stundande sällhet skildrades i enkla men kraftiga drag, då kände han sig djupt förlägen, och det slog igenom hans hjärna som en blix: tänk om Helène såg det här!»

Helène och docenten är huvudpersoner i Strindbergs novell *Mot betalning ur Giftas II*, skriven 1885. Strindberg ger i denna novell en målande skildring av en svensexor i akademisk uppsalamiljö, som åskådliggör några av de essentiella dragen i denna sed. Traditionen med svensexor är alltjämt vital i dessa dagar. Man menar med

svensexor nu som på Strindbergs tid en fest, som de närmaste manliga vännerna håller för den blivande brudgummen en kväll ett par dagar före bröllopet, ibland till och med sista kvällen före. Under 1900-talet har också en kvinnlig motsvarighet utvecklats, möhippan, som dock fått en ganska annorlunda form.

Även från tidigare sekel omtalas ett slags avskedsfester för blivande brud och brudgum kvällen före bröllopet. Mest känd är därvid den s. k. mökvällen, som varit en benämning på ett gästbud som hållits i bröllopgården kvällen före bröllopet. Nils Söderlind, som behandlat folkliga brölloppsseder under 1600-talet, skriver om festligheterna under mökvällen: »Eftersom dessa vanligen drog ut långt in på natten, och förplägnaden var riklig, icke minst vad dryckerna beträffade, hände det icke sällan, att bröllopgästerna uppträdde störande under gudstjänsten följande dag.»¹ Bröllopet hölls under 1600-talet enligt Söderlind vanligen på söndagarna. Att deltagarna i gästbudet på mökvällen kunde störa eller komma för sent till söndagens gudstjänst eller rent av inte infinna sig alls förklarar de krav, som upprepade gånger under 1500- och 1600-talen restes från prästerskapet om mökväl-larnas avskaffande. Detta krav formulerades exempelvis i 1571 års kyr-

koordning. Trots motståndet levde emellertid mökvällen kvar på svensk landsbygd ännu under 1800-talet.

Mökvällen var emellertid i några väsentliga drag en annan fest än våra dagars möhippa. Den arrangerades nämligen inte av den blivande brudens väninnor utan i bröllopgården av flickans föräldrar. Till äldre tiders bröllop kom långväga gäster resande, vänner och släktingar, ofta just kvällen före festen, och de övernattade i bröllopgården. Dessa gäster skapade naturligtvis ett underlag för och ett behov av mat, dryck och underhållning under mökvällen. Därmed är också sagt att mökvällen inte har varit en strängt enkönad fest som senare möhippan.

I Olaus Magnus Historia om de nordiska folken, som avser förhållanden under 1500-talets förra hälft, förekommer en skildring av ett brudbad. Lizzie Carlsson, som behandlat detta ämne, skriver om skildringen av brudbadet på följande sätt: »Av Olaus Magnus berättelse framgår indirekt, att s. k. mökvällar, festligheter för bruden dagen före bröllopet, funnos i vårt land redan vid denna tid och att brudbadet ägde rum i samband med denna fest. Jungfrurna, som badat tillsammans med bruden, skulle ju, säger han, 'spisa och sova' tillsammans med henne.»² Att brudbad och för den delen även brudgummebad existerat också under 1600-talet, och att de då liksom antagligen på Olaus Magnus tid kunde kopplas ihop med gästabad, framgår av ett utdrag ur stadganden för gästabad utfärdade i Uppsala 1649 av stadens deputerade och akademien och citerade av Henrik Schück: »Intet brudgumme- eller

brudbadsgästabad skulle härefter tillåtas. Brott häremot skulle straffas med 40 marker. Dock skulle brudgummen få taga två unga karlar med sig i badstugan, sammalunda bruden två jungfrur.»³

Från Nordiska museet utsändes 1945 en frågelista med titeln »Sven-afton och möafton» (specialfråga 181). Listan ställdes till museets stab av ordsmeddelare över landet. Materialet är dock mindre tillfredsställande bland annat av det skälet, att bondemiljön på den tiden var starkt överrepresenterad bland meddelarna.

Somliga av dem som besvarat frågorna talar om svensexor och möhippor, andra om äldre tiders sven- och mökvällar. Upplysningarna av det senare slaget ger oss möjlighet att uttala oss om mökvällens karaktär mot slutet av 1800-talet. Man får av dessa svar intrycket att en mökväll (möafton, brudens flickkväll) under 1800-talets senare hälft varit en bjudning, som den blivande bruden hållit i sitt hem för sina väninnor. Den karaktär av stora gästabad, i vilka bröllopgäster av båda könen deltog, som mökvällarna under 1600-talet haft, har mot slutet av 1800-talet försvunnit. Söderlind skriver om 1600-talets mökvällar, att det »ansågs hedersamt, om prästen deltog i festligheterna», detta alltså trots att kyrkan motarbetade seden. I slutet av 1800-talet är mökvällen däremot i regel enkönad. Alltjämt är det dock i brudens hem man samlas, ibland uttryckligen under föräldrarnas överinseende.

Flera av meddelarna berättar också om svenkvällar eller svenaftnar vid slutet av förra århundradet. Svenkvällen är annars betydligt mindre

omtalad i äldre källor än mökvällen; det fanns större förutsättningar för gästbud i bröllopsgården, brudens hem. Vi har dock redan mött uppgiften om brudgummegästbud i 1640-talets Uppsala. Samma afton som mökvällen tycks den blivande brudgummen ha haft en avskedsfest i sitt hem. Somliga uppgifter tyder på att även flickor kunde närvara. Så berättar Saxon, som kallar svenaftonen »uttagsöl», om förhållandena i Närke under 1800-talets andra hälft: »På uttagsölet närvaro inga andra fruntimmer än brudpigorna (tärnorna), men däremot alla vuxna manfolk i brudparets släkt».⁴

Uppgifterna om svenkvällar och mökvällar är mångtydiga och ibland motstridiga. Baden är ceremonier med ett dunkelt rituellt ursprung. Gästabuden har skett i de båda kontrahenternas respektive hem. De har i regel inte varit enkönade fester även om den karaktären börjar framträda i det yngre materialet, det från slutet av förra seklet. Skillnaderna mellan mökvällar och möhippor förefaller alltför stora för att det skall vara skäl att tala om dem som en och samma sed. Däremot verkar förbindelserna från svenkvällen till svensexan vara flera.

Till inslagen i äldre tiders bröllopfestligheter i folklig miljö hörde ofta ett slags rituell kamp mellan de ogifta och de gifta männen. Om detta berättar exempelvis Samuel Ödmann i sina minnen. Till festligheterna hörde inte sällan ett ceremoniellt drickande de ogifta och brudgummen emellan. Denna sed kan ses som en grogrund för senare tiders svensexan.

Vidare berättar några av svaren på 1945 års frågelista om svensexor i

modern mening i 1800-talets bonde-miljö. Det vill då säga fester för den blivande brudgummen, där kamraterna står som värdar och där inga kvinnor deltar. Lokalen är i regel inte brudgummens hem. De flesta svar som berättar om folkliga svensexor under 1800-talet kommer från Syd-sverige, särskilt från Skåne, där termen »utsparkningsgille» tycks ha varit vanlig. Vid festens höjdpunkt skulle brudgummen bokstavligen sparkas ut och man fortsatte pokulerandet utan honom. Eller också skedde utsparkningen mer symboliskt, när man skildes under natten. Några sagesmän anger att supandet skedde systematiskt och att avsikten kunde vara att få brudgummen utskämd genom att bära honom berusad hem till hans fästmösbostad eller till och med lägga honom på trappan till prästgården.

Svaren från 1945 års frågelista är för få för att tillåta en bestämd kartläggning av svensexan i folklig miljö mot slutet av 1800-talet. Endast på skånsk landsbygd tycks seden ha förekommit i större utsträckning. Om möhippor under 1800-talet talas inte alls. Från många orter berättas enbart om sven- och mökvällar av den äldre typen. Åtskilliga sagesmän uppger sig inte ha hört talas om någon av dessa seder under 1800-talet, särskilt sagesmän från Norrland. Om förhållandena i tätortsmiljö berättar materialet föga, huvudsakligen att svensexan och under 1900-talet möhippan generellt varit mycket vanligare där.

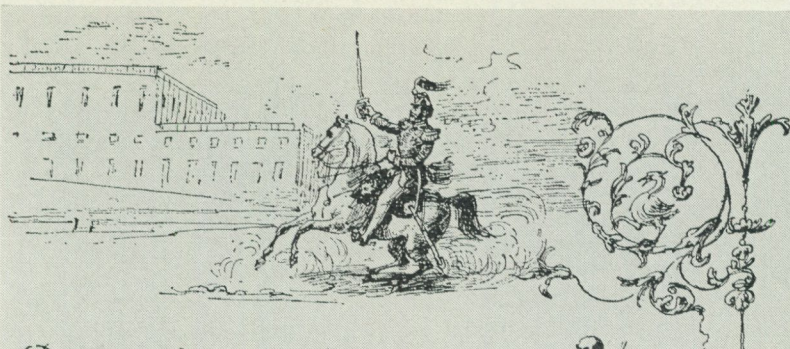
Ett intressant förhållande är att flera sagesmän meddelar, att svensexan varit vanligare förr bland mer burgna personer. Detta belägges från flera landskap. Den omständigheten

att svensexan är så litet känd i folklig miljö under 1800-talet, att den, när den förekommer, mest firas i mer väl-situerade kretsar på landsbygden, att sagesmän från landsbygden anger den som vanligare i städerna än i deras hemsocknar och att den geografiskt verkar ha varit mest spridd i Skåne, ett landskap med många städer och en välsituerad bondeklass, allt detta gör att man måste fråga sig, om inte svensexan snarare utvecklats ur borgerliga seder än ur äldre tiders folkliga svenkvällar.

Vi kan stanna ett ögonblick vid själva ordet svensexa. »Sexa» är en sedan 1830-talet belagd benämning på en vid sextiden på kvällen intagen lättare måltid.⁵ Ännu tidigare, under 1820-talet, finns ordet belagt med betydelsen på kvällen förtärd sup med tilltugg. Så används ordet exempelvis hos Atterbom. Ordets betydelseförskjutning under 1800-talet kommenterar astronomiprofessorn Gustaf Svanberg i sina memoarer från 1882, som bland annat behandlar studentåren i Uppsala på 1820-talet: »Det smakade honom icke bra och när klockan blef 6, längtade han till 'Mamma Zetterbergs' konditori för att få 'sexan'. Denna benämning, som bibehållit sig ända till våra dagar, antydde likväl icke, hvad som nu dermed menas. Det var nemligen icke fråga om mat. Sexan bestod deruti, att man på det omnämnda konditoriet, klockan 6 tog en sup, vanligen en 'uhrbergare', som bestod af hälften brännvin och hälften likör och till hvilken man blott erhöill några sockerbröd eller bisquits».⁶ Elof Hellquist uppfattar ordet som studentspråk.⁷

Nu tyder mycket på att seden med

svensexa inte varit ovanlig i akademisk miljö under 1800-talet. Vi har redan mött ett litterärt exempel. K. W. Herdin, som givit kulturbilder från äldre tiders Uppsala, skriver i ett porträtt av en tillfällighetsskald i 1860-talets Uppsala: »Vid familjefester, i den intima vänkretsen, vid födelsedagar och så förstås de oundvikliga svensexorna lät han sin poetiska ådra flöda...»⁸ Berättelser om svensexor i andra miljöer än de akademiska använder ofta andra ord än svensexa under 1800-talet. Detta gäller om svensexor i aristokratiska miljöer. Hovmannen Erik af Edholm har i sin dagbok antecknat en notis om en svensexa i Stockholm 1856 för två gardesofficerare: »4 april. Kamratmiddag för brudgummarne Kraemer och Lagerberg på Lilla sällskapet, der jag är värd för 26 kamrater utom gästerna. Lindecreutz och Mörner svara för skålarne. På em. bedrifves en beskedlig kille och alla stadna till quällen, utan skoj eller händelser.»⁹ Femton år senare gifter sig Erik af Edholm själv, då chef för de kungliga teatrarna i Stockholm. Bland deltagarna i svensexan för Edholm 1871 var en annan av den tidens mest kända hovmän, Fritz von Dardel, som i sina dagboksanteckningar skriver: »Svenmiddagen i förgår för Edholm, gifven af hans vänner på Hasselbacken, var mycket glad. Vi voro inalles 57 personer. General Wrede, Hedberg och Wijkander höllo tal; den sistnämndes verser sjöngos efter middagen af Knut Almlöf. Vid bålarna fortsattes talen af bland andra Svante Hedin, Ehrensvärd, Peder Ribbing samt Edholm själv. Andra gardets musikkår spelade från läktaren i stora salen.

Deltagare i festmåltiden den 9 Mars 1871.

Fabian Wrede, C. A. Manderström,
Ruston Schildt, H. Falkenberg, S. Hering,
C. M. Lagerfelt, Knorrung, Edv. Edholm,
W. Wrangel, Rob. Montgomery, Gustafsköld,
Magnus Hallenberg, Fred. Funck, Jacobsvärd,
Eug. Backström, Fred. Gyllenkrantz, H. Björkstén,
Gust. Nyblom, S. Lagerberg, af Pontin,
L. Lewenhaupt, Conrad von Rosen, K. K. K.
A. von Rosen, Peter Ribbing, A. Björnsjö,
Knut A. Hertzel, J. von Geyer, H. Cronstet,
Gust. d'Otrante, Brattengjelm, V. Lundberg,
M. Wrangel, Sjöström, Hallenkrantz,
C. F. Braunerhjelm, N. Bratte, Swanberg,
Edv. H. Carlsson, H. H. H., S. Lagerberg,
Ed. Taube, Östlund, O. W. Kander, R. Tornerhjelm,
G. Frederiksson, N. W. Almlöf, K. Almlöf, F. H. H.,
J. H. H., G. H. H., H. H. H.,
C. Ericsson, Edv. Ribbing, Alfred K. D. Dardel

1. En förteckning
på alla deltagarna
i Svenssexan för
förste hovmar-
skalken Erik af
Edholm 1871. Bil-
derna alluderar på
festföremålets olika
befattningar som
officer, teaterchef
och hovman. Teck-
ning av Fritz von
Dardel.

Herrarne från teatern inbjödo mig sedan att jämte Edholm medfölja till Fredriksons hem, där pokulerandet fortsattes...»¹⁰ »Svenmiddag» är den term som von Dardel brukar. Samma ord används i en dagboksanteckning 1891 av kanslirådet Carl Fleetwood om en svensexa i diplomatmiljö. Ordet svensexa används i litterär text under 1800-talet förutom av Strindberg även av Gustaf af Geijerstam, i novellen Den gamle ungarlen från 1892.

Vi har alltså åtskilliga belägg på svensexans förekomst i akademisk och högborgerlig miljö under 1800-talets andra hälft. Det rör sig om middagar på restauranger med många deltagare. Ett ceremoniellt skålande och underhållning hör till bilden. På svensexan för Erik af Edholm 1871 medverkade, som framgår av citatet från von Dardel, en rad av den tidens mest uppburna artister: författaren Frans Hedberg, skådespelarna Knut Almlöf, Svante Hedin och Gustaf Fredrikson, naturligt med tanke på Edholms dåvarande ställning som teaterchef. Hjalmar Söderberg, Bo Bergman, Oscar Levertin och Verner von Heidenstam hörde till värdarna vid bokförläggaren Carl G. Laurins svensexa 1893, vilket Laurin omnämnt i sina Minnen.¹¹ Mindre vitter tycks underhållningen ha varit vid en svensexa på Hasselbacken i juli 1891 för dåvarande kabinetssekreteraren, sedermera utrikesministern August Fersen Gyldenstolpe, av vilken ovannämnde Carl Fleetwood givit en elak skildring: »I uppräknningen av de närvarande hade jag så när glömt den betydligaste av alla, nämligen Lagerheim, och för att bereda honom ett nöje

hade jag bett honom åtaga sig presidentskapet samt att hålla festtalet. Det senare hade han noga genomtänkt, men som han icke synes hava vunnit som talare blev det icke lyckat ur oratorisk synpunkt. Beträktat som innehåll hade det i trots av all esprit och all finesse det lilla felet att alls icke passa i stycket. Visserligen skulle Gyldenstolpe ingå äktenskap, men att därför hålla ett långt politiskt föredrag om det knaggliga äktenskapet mellan Sverige och Norge var kanhända mindre lämpligt och t.o.m. tämligen bortkastad möda i ett sällskap där majoriteten icke begrep det. Gyldenstolpe svarade lika sönderhackat som Lagerheim talat, och det jag begrep av hans föredrag var hans upprepade och tämligen onödiga försäkran att 'han gjort ett gott val'.»¹²

När jag skriver detta, känner jag inte till några säkra belägg på svensexor från 1800-talets förra hälft, vilket inte betyder att sådana inte skulle kunna finnas. Längre tillbaka i tiden ligger svenkvällen, som i en del senare uppteckningar anakronistiskt kallas svensexa. Vi får tills vidare tänka oss, att svensexan i modern mening utvecklats vid mitten eller strax före mitten av 1800-talet i borgerlig miljö, kanske akademisk eller militär. Den äldre svenkvällen, där brudgummen undfägnade sina kamrater, kan då ha tjänat som stimulans till svensexan, där dock initiativet gled över till kamraterna. Man kan lätt föreställa sig en god grogrund för seden mot mitten av 1800-talet. Det borgerliga samhället växte fram, behovet av längre akademisk utbildning ökade, nya yrken skapades och kring dem en särskild kåranda. Behovet av längre utbildning

TOUT AU DEVOIR

Le 5 Mai 1876.

Consommé printanier	{Ch. Beycheville.
Petits soufflés au salpicon	{Punch à la Romaine.
Turbot, sauce Hollandaise	Sherry.
Turbot, sauce Hollandaise	Grand Vin Ch. Yquem.
Roastbeef à l'Anglaise	Crémant.
Jambon de York aux épinards	Ch. Malescot.
Crème d'écrevisses à l'Ostende	Romanée.
Salmis de bécasses aux truffes	Ch. Larose 1864.
Chaudfroid d'huitres à la belle-vue	Vieux Madère.
Poulets rôtis. — Salade	{Ch. Larose 1864.
	{Clicquot.
Asperges en branches	Johannisberger.
Savarin à la macédoine	Ch. Latour 1848.
Glace au parfait d'amour	India Sherry.

Fromage.

Fraises à la crème frappée.

Dessert.

M. Hellspång med
Graf Gyldenstjerne
Gen. Stab. L. A. 1876

2. Matsedel från en
svenska i högadlig
miljö 1876. Ma-
ten är så överdådig
som dåtidens fest-
middagar brukade
vara.

och tjänstepraktik, innan man kunde försörja en familj, gjorde att giftas-åldern steg. Den äldre befolkningsstatistiken har tyvärr mycket ofullständiga uppgifter om folkmängdens fördelning åldersvis efter civilstånd. Gustav Sundbärg har dock gjort försiktiga beräkningar, enligt vilka giftas-åldern för hela rikets befolkning steg under hela 1800-talet.¹³ Detta bör ha varit än mer påfallande i de högre samhällsklasserna. Erik af Edholm var 54 år när han gifte sig 1871, Gyldestolpe 42 år 1891, brudgummen hos Strindberg var docent, den presumtive brudgummen i Gustaf af Geijerstams novell hovrättsråd. Det blir naturligt att män som varit ungarlar så länge avfestas av vänner och kolleger, när de sent omsider byter civilstånd. Särskilt i miljöer som de akademiska och militära bör förutsättningarna ha varit goda för uppkomsten av svensexan i den form, som snart blev den gängse, ett vått och ibland lätt sadistiskt avfestande. I dessa miljöer har ju också sedan gammalt florerat en lust för riter och skändningar med mer eller mindre pennalistiska inslag, en anda i vilken det ligger nära till hands att hålla en svensexan. Inslag av denna typ var inte så naturliga i den äldre svenkvällen, där brudgummen var värd, som när de ogifta vännerna får initiativet.

Under 1900-talet har svensexan spritts över hela landet, särskilt efter första världskriget. Den tycks ha nått alla folkgrupper, utan att man kan säga att den blivit en självklar ingrediens vid bröllopen. Sagesmän i Norrland har angivit, att seden kommit till deras hemorter som »importvara söderifrån», med inflyttade läkare eller

jägmästare. Många svensexor har ägt rum på hotell och restauranger, men också hemma hos någon av kamraterna. Från Edsbyn i Hälsingland berättar en av museets meddelare, att man gärna hållit till vid fäbodrar eller sommarstugor, »på skränfrött ställe». De flesta deltagarna i våra dagars svensexor är ungarlar, men även gifta män kan delta. Bland deltagarna vid den av Fleetwood 1891 refererade svensexan, vilka denne namnger i sin dagbok, var flera gifta, däribland Fleetwood själv. Docenten i Strindbergs novell uppges hämta goda råd vid sin svensexan av en gift kamrat. Flera av de ovan namngivna deltagarna i Edholms och Laurins svenmiddagar var inte längre ogifta, exempelvis Fritz von Dardel och Levertin. Den utvecklingen kan väl skönjas på denna punkt, att medan det vid 1800-talets svensexor i aristokratien hörde till att äldre farbröder höll festtal och gav goda råd, så utgörs laget vid en svensexan i dag mer av jämnåriga.

Drickandet vid svensexorna i aristokratisk miljö under 1800-talet tycks ha försiggått inom måttlighetens ramar, om man får döma av memoarskildringarna. Ett avancerat drickande tycks dock av andra källor ha hört till bilden under 1800-talet. Wilma Lindhé antyder detta i sina memoarer från 1917, där hon berättar om sitt bröllop 1857 i borgerlig miljö i Östergötland. Tärnorna hade samlats i brudens hemkvällen före bröllopet för att binda krona, krans och myrtenbuketter. Brudgum och marskalkar firade svensexan på annat håll. »Sedan krans och krona bundits kommo brudgum och festande herrar på uppvaktning. Troligen för att visa – att de kunde visa

3. Den svenskfödde konstnären Thure Thulstrup var huvudsakligen verksam i New York. Färgteckningen »His Wedding Eve» (svensexar) från 1896 har han ställt som kontrast till en annan bild som visar hur bruden tillbringar kvällen före bröllopet med att i ensamhet läsa gamla kärleksbrev.

sig.¹⁴ Docenten i Strindbergs novell dricker »på gammal hederlig sed» åtta glas brännvin. Även 1900-talets svenssexor har fått sin prägel av ett våldsamt supande. Den flödande spriten är väl det som mer än något annat förknippas med begreppet svenssexar i allmänhetens ögon. Knappast av äldre belägg men av uppteckningar från sekelskiftet och senare framgår att supandet vid svenssexor i regel satts i system, så att avsikten varit att få den blivande brudgummen redlöst berusad. »Vanliga nubbeglas användes av alla utom den blivande brudgummen som drack ur ett som mera liknande en vas i storlek», berättar en meddelare i Jämtland om en svenssexor för en forstmästare i Mörsil vid första världskriget.

Jag skall senare återkomma till

svensexans funktion i dag och nu i stället övergå till möhippans historia. Ordet »hippa» är inte äldre än seklet i vårt språk. Det definieras i SAOB som »festlig tillställning, kalas, fest; oftast om dylik tillställning med spritdrycker ss. viktigaste traktering». Olof Östergren anger som äldsta belägg titeln på en berättelse av Ane Randel, »En lördagshippa i Hagalund» från 1910.¹⁵ Ordet måste ha haft en vulgär klang vid denna tid. Hagalund var som bekant ett samhälle med dåligt rykte i borgerliga kretsar. Ordets dåliga klang illustreras av en replikväxling mellan mor och dotter i Fanny Alvingens roman Familjen von Skotte från 1922:

— »Ja, vi skall ha en liten avskeds-hippa på Rosenbad. Det är Jeanne och Jehubba och ett par till i klub-

4. Arrangörerna till den troligen första »mösexan» i Sala. Foto Grellstrand 1903.

ben. Och så kanske vi går på teatern, men det får vi se.»

– »Hippa? Det är egentligen inget ord för unga damer. Du har lagt dig till med litet för mycket slang, Agda.» Den inställning som modern i Fanny Alvings roman ger uttryck för delas av en av de kvinnliga meddelare, som besvarat Nordiska museets frågelista 1945. Hon berättar, att hon första gången hörde talas om en möhippa 1928 och då frapperades av den »oestetiska och föga delikata benämningen på denna fest».

Det äldsta tryckta belägget på företeelsen möhippa som jag känner är ett annat ord för samma sed, »mösexa» i Axel Klints Svensk-tysk ordbok från 1906. Denna ordbok påbörjades under 1880-talet. Ordet mösexa

står i en särskild avdelning i slutet av boken under rubriken Tillägg, varför man får förmoda, att begreppet var mycket färskt under åren kring sekelskiftet. Men det finns dessutom faktiskt uppgifter från 1800-talet om att societetsdamer parallellt med herrarnas svenmiddag kunnat ha en bjudning för den blivande bruden. Erik af Edholm uppger att samma kväll, som han 1871 avfestades av sina manliga vänner på Hasselbacken, så hade drottningen inbjudit en del av hovets damer till middag, varvid hon föreslog en skål för den blivande bruden, Emma Braunerhielm.¹⁰

Bland svaren på 1945 års frågelista finns dock inga belägg på möhippor i modern mening före första världskriget. En brist i materialet är dock ofta att svaren är alltför allmänt hållna och otillfredsställande tidsfästa. Avskedsfester som de utsparkningsgillen på landsbygden, som vi ovan talat om för pojknas vidkommande, saknar motsvarighet för flickorna. Däremot talas vagt om mökvällar och i mer borgerliga miljöer om bjudningar som flickans föräldrar kunde arrangera i sitt hem.

Möhippans förekomst före första världskriget bekräftas emellertid av bevarade fotografier. I Nordiska museet finns en rad foton av möhippor i Sala, de flesta från åren omkring första världskrigets slut. Ett är dock från 1903 och föreställer de fyra arrangörerna av en möhippa på Lundfeldts konditori i Sala. Flickorna på bilden tillhörde den lokala societeten och är klädda i frack och studentmössor. Ett fotografi från 1912, tillhörigt fru Ester Ringblom i Stockholm, visar hennes svägerska Karin

M. Hellspång:
Svensexor och
möhippor

Ringbloms möhippa i en ateljé i Klara i Stockholm. Deltagarna tillhörde ett gäng av unga artister, målarinnor och sångerskor.

Den moderna möhippans uppkomst är antagligen att söka i emanciperade kvinnokotterier kring sekelskiftet, exempelvis bland studentskor eller inom konstnärsbohemet. Man får väl förmoda, att svensexan och dess popularitet verkat utmanande på vissa kvinnor, i en tid då kvinnan trädde ut i förvärvslivet på en rad områden. Efter första världskriget spreds seden snabbt, men troligen övervägande i stadsmiljö, bland skolflickor och yrkesarbetande kvinnor, mindre snabbt på landsbygden. Liksom svensexorna kunde möhippor ske hemma hos någon av flickorna eller på restaurang. Men några av inslagen i möhippan

skiljer den från svensexan och förtjänar att diskuteras närmare.

Möhippan har under hela sin existens haft en ceremoniellare karaktär än svensexan. Den flicka, för vilken väninnorna arrangerar en möhippa, skall helst tas med överraskning. Antingen lockas hon till en viss adress under falska förespeglingar eller också hämtas man henne utan förvarning. Hon får en bindel för ögonen och förs i väg på så sätt, att hon skall bli så desorienterad som möjligt. Karakteristiskt för möhipporna är ju vidare deltagarnas utklädsel. På den punkten finns ett par variationer. Antingen syftar utklädseln till ett slags parodi på bröllop. Den blivande bruden klär man på en parodisk brudklänning med exempelvis en gardin till slöja och en krans av vispar och

5. Möhippa 1912 i målarinnan Julia Strömbergs ateljé vid Mästersamuelsgatan i Stockholm där folk ur musikens och måleriets värld brukade samlas. Julia Strömberg står i bakgrunden till höger och framför henne sitter möhippans föremål, blomsterkransade Karin Ringblom. Två flickor är utklädda till män. Foto i Stockholms stadsmuseum.

6. Möhippa i Sala 1918. Deltagarnas småflicksklädsel anspelar närmast på den blivande brudens kärlek till barn.

konservöppnare i stället för blommor. De andra flickorna spelar andra roller i låtsasbröllopet, några är klädda i manskläder, en kanske till brudgum, andra är utklädda till präst och svärmor. Men utklädseln kan också syfta till motsatsen, till en sentimental markering av det civilstånd, som bruden är på väg att lämna. Flickorna kan illustrera detta genom att klä ut sig i småflickskläder med rosetter i håret. Några av deltagarna kan ha manskläder och så att säga spela rollen av de pojkar, som den blivande bruden borde roa sig med, så länge hon kan det. Utklädseln kan spela på andra temata än dessa, man kan skämta med framtiden genom att klä ut sig till ammor eller barnsköterskor eller anspela på individuella temata. Såväl bortrövningsritualen som den burleska utklädseln är emellertid inslag som är essentiella i möhippan men inte i svensexan, där de dock under senare år har börjat förekomma.

Vilken funktion kan då seder som svensexan och möhippa tänkas fylla i dag? Hur kommer det sig att de alltså är mycket vitala? Det är nämligen inte svårt att peka på en rad omständigheter i dag, som borde ha gjort förutsättningarna för dessa fester mindre goda än för några decennier sedan. Statliga tjänstemän behöver inte tjäna för Rakel på samma sätt som på Strindbergs tid för att nå det läge i beföringsgången, där de kan bilda familj. Giftasåldern sjunker stadigt sedan några decennier. För kvinnan innebär inte giftermål den definitiva brytning med arbete och arbetskamrater, som det ofta innebar för de sjuksköterskor och kontorsflickor som gifte sig på 1920-talet. Viktigt är också att umgänget före giftermålet är mycket mindre enkönat än förr, i skolor och på arbetsplatser. En god jordmån för äldre tiders svensexor och möhippor måste ju ha varit de enkönade kamratgängen.

7. Möhippa på Stallmästargården i Stockholm 1936. Foto: Bertil Norberg.

Ändå innebär alltjämt bytet av civilstånd en omvälvande händelse i människors liv, ett byte av livsform, ofta av vänner. Motiven för en avskedsfest som det är meningen att man skall minnas är alltjämt starka. Därtill kommer att med de ökade kontakterna mellan könen i vardagslivet behovet av enkönade fester med deras möjligheter till ohämmat pökulerande snarast har ökat.

Det finns en annan viktig aspekt att lägga på svensexans och möhippans funktion. Syftet med 1800-talets svensexa kan sägas ha varit att så grundligt som möjligt avfesta en kamrat, som lämnar kretsen av ungarlar. Uppbrott och avsked var mer definitiva under 1800-talet, avstånden var större geografiskt och socialt. Men tiden och utvecklandet av traditioner och ett mer invecklat ceremoniel kan ha förändrat sedernas funktion. Lusten att ordna svensexa och möhippa

i dag kan bygga på andra motiv än förr. Det kan vara lusten att upprätthålla en gammal tradition. Det kan vara det lockande i att få tillåta sig vilka galenskaper som helst. Detta sista är kanske nyckeln till sedernas vitalitet. På en svensexa eller möhippa är det mesta tillåtet, arrangörerna har carte blanche att göra nästan vad de vill med offret, hon eller han finner sig i detta, med nyfikenhet eller resignation. Sedernas funktion i vårt samhälle skulle alltså vara att de tillåter de galnaste excesser. Med den tolkningen kan man se spriten vid svensexan som ett medel att avlägsna hämningarna och tillåta galenskapen att blomma. Det är också möjligt att tolka utklädseln vid möhippan i anslutning till denna hypotes. De frigjorda flickor som vid sekelskiftet ordnade de första möhipporna, närmast som ett svar på svensexan, var knappast så frigjorda att de kunde

8. Möhippa i Stockholm 1961. Den blivande bruden har enleverats av sina kvinnliga vänner för att via tunnelbanan eskorteras med förbundna ögon till den plats där festen skall äga rum. Foto Bo Dahlin, Kamera-Bild.

9. Svensxa i Göteborg 1950. Presens Bild.

begagna sprit på samma ohämmade sätt som ungarlarna. För dem låg i stället maskeringen närmast till hands för att få frihet till lössläpphet. Den som maskerar sig byter identitet och är inte längre ansvarig för sina handlingar. Medan ungarlarna på svensexan skaffar sig makt över brudgummen genom att dricka honom redlöst berusad, så skaffar sig flickorna motsvarande oinskränkta makt genom att slå en bindel för ögonen på bruden, föra henne vilse och till en okänd plats, där hon omges av maskerade människor. Att maskernas temata kretsar kring bröllop, kavaljerer och småflickor ligger naturligtvis nära till hands. En effekt av bröllopsmaskeringen är då, att bruden under möhippan ständigt påminns om sitt förestående bröllop, medan svensexans spritorgier snarast får brudgummen att glömma anledningen till festen.

Svensexor och möhippor arrangeras ständigt av nya gäng, och ofta har ingen av arrangörerna varit med om festen tidigare. Det finns alltså ett tämligen stort spelrum för förnyelser av dessa seder. Ett behov som svensexor och möhippor numera i ökad utsträckning tycks få tillfredsställa är lusten för skändningar och practical jokes. Det är väl inte osannolikt, att det just är denna sida som kommer att bli den dominerande med tiden, särskilt som initiationsriterna och skändningarna håller på att utrotas från skolor och universitet. Moderna svensexor i Stockholm spinner ofta på dessa temata. Den blivande brudgummen får uppdrag av olika slag, till exempel att stå på Norrmalmstorg i artistiska kläder och måla en tavla, placerad på ett staffli, medan kamra-

terna beblandar sig med folkmassan och agerar häcklare. Efter avklarad prov vidtar supandet. Skändningarna och skämten kan ibland ta sig ganska sadistiska former. Att urartning åt det hållet inte enbart är förbehållet svensexorna kan illustreras med ett avsnitt ur en insändare i Göteborgs-Posten den 6.7.1945, i vilken en fru berättar om sin möhippa: »Det rosettprydda björkriset var camouflerat i silkepapper, som en stor blombukett, och när stämningen blivit lagom hög tog man fram det. En jättestor ljusblå rosett knöts uppe i permanenten på mig för att jag skulle se småflickaktig ut, och så drog man ned mina onämnbara, lade upp mig med en kudde under magen och gav mig en ordentlig risbastu på stussen. Därefter förklarades i ett versifierat anförande min barn-dom definitivt avslutad (vid 24 års ålder) och jag erhöll de närvarandes tillåtelse att inträda i det äktaståndet (och i samband härmed många goda råd, som man inte kan tala om för herrar!)» Men huvudsakligen är det ändå svensexan som emellanåt urartar i sadism och inte sällan tangerar det rent kriminella.

För upplysningar om litteratur som kommit till användning i denna uppsats tackar jag dem som hjälpt mig, särskilt professor Mats Rehnberg.

¹ Nils Söderlind: Svenska prästerskapet och folkliga bröllopsseder under 1600-talet. Kyrkohistorisk årsskrift 1951, s. 17.

² Lizzie Carlsson: Jag giver dig min dotter. Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia I, 1965, s. 133.

³ Henrik Schück: Från det forna Uppsala, 1917, s. 70.

- ⁴ Johan Saxon: Folkminnen och folkliv i Närke, 1923, s. 197.
- ⁵ Enligt Svenska Akademiens Ordbok (SAOB).
- ⁶ Gustaf Svanberg: Redovisning för en lång lefnad. Uppsala universitets årsskrift 1949, band I, s. 49.
- ⁷ Elof Hellquist: Etymologisk ordbok, 3:e uppl., 1948.
- ⁸ K. W. Herdin: Gammalt och nytt. Kulturbilder från skilda tidens Uppsala, 1937, s. 244.
- ⁹ Erik af Edholm: Svunna dagar, 1944, s. 213.
- ¹⁰ Fritz von Dardel: Minnen IV, 1913, s. 16.
- ¹¹ Carl G. Laurin: Minnen 1888–1898, 1930, s. 292.
- ¹² Carl Georgsson Fleetwood: Från studieår och diplomattjänst, 1968, s. 1400.
- ¹³ Historisk statistik för Sverige I. Befolkning 1720–1950, 1955, tabell A 18.
- ¹⁴ Wilma Lindhé: Från flydda tider, 1917, s. 189.
- ¹⁵ Olof Östergren: Nusvensk ordbok, band 3, 1931.
- ¹⁶ Erik af Edholm: På Carl XV:s tid, 1945, s. 281.

SUMMARY

Stag parties and hen parties on the eve of the wedding

Evidence of a special feast before the wedding for the bride- and the groom-to-be can be found in Sweden for centuries past. In older sources it is in particular the feast for the bride-to-be that is mentioned. This feast was generally given in the house where the nuptials were to take place, and according to the older material both men and women participated. Later only unmarried woman friends of the bride-to-be took part.

Around the middle of the 19th century originated a new type of before-the-wedding party for the groom-to-be. Characteristic for this is that the friends of the groom take the initiative to feasting him before the wedding, that the party takes place in a restaurant or in the home of one of the friends, and that no girls participate. During the 19th century these stag parties are known mainly from the aristocratic or middle class society, and not least among undergraduates. Among the lower classes the stag parties took place mainly in the county of Skåne. During the 20th century the

custom has spread all over the country and among all walks of life.

Hen parties is in the 20th century a parallel development to the stag parties. Unlike the earlier type of bride-to-be party it became a strictly one-sexed affair, and it does not take place in the bride's parental home. This type of hen party seems to have originated among the emancipated sets of women about the turn of the century. After the first world war this custom also spread all over the country.

Intensive imbibing of alcoholic drinks has been characteristic of the stag party, while dressing up in burlesque clothing connected with the wedding distinguishes the hen party. Several of the participants in the hen party generally wear men's clothing. Particularly during the last decades practical jokes play a great part, sometimes with bullying tendencies. The author sees both the drinking-bouts and the fancy dressing as means of removing inhibitions and obtaining complete abandon.